

МАКТАБ О‘QITUVCHILARIDA KASBIY MAS’ULIYAT RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Nazarova Soxiba Abdumuminovna

Namangan viloyati To‘raqo‘rg‘on tuman MMTBga

qarashli 45-sonli umumiy

o‘rta ta’lim maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchining kasbiy mas’uliyati va uning professional faoliyatdagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. O‘qituvchining shaxsiy va kasbiy fazilatlari, mas’uliyatli yondashuvining ta’lim jarayoniga ta’siri, shuningdek, kasbiy mahoratning rivojlanish ko‘rsatkichlari yoritilgan. Shaxsiy javobgarlik, innovatsion yondashuv, pedagogik refleksiya va faoliyat natijalarini tahlil qilish orqali o‘qituvchining mas’uliyat darajasini oshirish zarurligi asoslab beriladi. Maqola davomida mas’uliyatning kognitiv, hissiy va xulqiy jihatlari integratsiyalashgan yondashuv asosida bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi, kasbiy mas’uliyat, pedagogik faoliyat, kasbiy mahorat, innovatsiya, refleksiya, shaxsiy javobgarlik, ta’lim samaradorligi, axloqiy sifatlar, o‘zini o‘zi boshqarish

Zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-madaniy rivojlanish bosqichida ta’lim tizimi chuqur va kompleks o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bu o‘zgarishlar tarixiy hamda madaniy rivojlanish modellari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, amaliyotga tatbiq etilayotgan pedagogik yangilanishlar samaradorligini oshirishda o‘qituvchi yetakchi shaxs sifatida maydonga chiqadi. Ta’limdagi islohotlar va innovatsion yondashuvlarning muvaffaqiyati, avvalo, o‘qituvchining kasbiy malakasi, mas’uliyati va ijodiy yondashuviga bog‘liqdir.

O'qituvchining mas'uliyati — bu nafaqat shaxsiy fazilat, balki u pedagogik kasbga xos bo'lgan muhim psixologik-axloqiy mezonlardan biridir. U o'qituvchining muayyan pedagogik vaziyatni tahlil qilish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlarini oldindan baholash, o'z harakatlarini ongli tarzda tanlash va ularga javobgarlikni o'z zimmasiga olish qobiliyatini anglatadi. Bunday yondashuv, ayniqsa, o'zgaruvchan ijtimoiy muhitda pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy refleksiya va ijtimoiy faollikni talab etadi. O'qituvchining mas'uliyati – bu, avvalo, uning ta'lim jarayonida talabalarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni egallashiga sharoit yaratishdagi faoliyati bilan belgilanadi. U nafaqat bilim beruvchi, balki har bir o'quvchi shaxsini shakllantirishda muhim ijtimoiy vositachi hamdir. Shuning uchun pedagogik mas'uliyat o'qituvchining kasbiy etikasiga, shaxsiy pozitsiyasiga va ijtimoiy burchiga chambarchas bog'liqdir.

Pedagogik mas'uliyatni tashkil etuvchi asosiy tarkibiy qismlar quyidagilardan iborat:

- kasbiy yo'nalish va o'z kasbiga bo'lgan fidoyilik;
- kasbiy ideallar va ularga sodiqlik;
- tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobiliyati;
- adolat va talabchanlik;
- o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha olish (adaptivlik);
- ijodkorlik va intellektual faollik;
- hissiy-irodaviy barqarorlik;
- kuchli asab tizimi va professional bardoshlilik.

O'qituvchi o'z faoliyatida yuqoridagi sifatlarni uyg'unlashtira olgan taqdirdagina, u zamonaviy ta'lim oldiga qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshira oladi. Ayniqsa, yosh avlod tarbiyasi va kamoloti uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish, pedagogning eng muhim axloqiy-psixologik vazifalaridan biridir. Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining mas'uliyati — bu nafaqat kasbiy faoliyatining ajralmas qismi, balki uning jamiyatdagi o'rni va obro'sini belgilovchi mezon hisoblanadi.

Mas'uliyatli o'qituvchi o'z mehnati orqali ta'lim sifatiga, jamiyatning madaniy salohiyatiga va kelajak avlodning kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining shaxsiy va pedagogik fazilatlarini uning kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishining poydevorini tashkil etadi. Agar pedagogda ushbu fazilatlar etarli darajada shakllanmagan bo'lsa, u holda quyidagi muhim pedagogik kompetensiyalarni to'liq va samarali amalga oshirish mushkul bo'ladi: o'quv materialini sodda va tushunarli shaklda bayon etish, ijodiy yondashuv asosida ishlash, o'quvchilarga iroda va tarbiya orqali ijobiy ta'sir ko'rsatish, jamoani shakllantirish va boshqarish, bolalarga mehr va qiziqish bildirish, ta'sirchan va obrazli nutq vositasida muloqot qilish, hayotiy tajriba va dars mazmunini uyg'unlashtirish, shuningdek, pedagogik kuzatuvchanlik va talabchanlikni uyg'un ravishda namoyon etish.

Zamonaviy ta'limda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki pedagogik voqelikni yaratuvchi, uni boshqaruvchi va doimiy takomillashtiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayonda o'qituvchining kasbiy mas'uliyati – uning faoliyatidagi natijalar uchun javobgarlikni his qilishi, yuzaga keladigan vaziyatlarning oqibatlarini oldindan baholay olishi va to'g'ri pedagogik yechimlar ishlab chiqish qobiliyati bilan belgilanadi. Mas'uliyat pedagogik faoliyatning ajralmas kasbiy va axloqiy jihatidir. Bu sifat quyidagi bilim va kompetensiyalarni o'zlashtirishni talab etadi:

- o'quv fanining chuqur mazmuniy tushunchasiga ega bo'lish;
- ta'limning zamonaviy nazariyalari va texnologiyalarini egallash;
- o'quvchilarning o'zlashtirishiga ta'sir etuvchi omillarni real tahlil qila bilish.

Pedagogik mas'uliyat — bu o'qituvchining o'z faoliyatining har bir bosqichi uchun javobgar ekanligini anglab yetishi va harakatlarining natijalariga ongli munosabatda bo'lishidir. Bu sifat o'qituvchining kasbiy va shaxsiy rivojlanishida uzluksiz shakllanib boradi hamda bosqichma-bosqich murakkablik kasb etadi. Mas'uliyat o'z navbatida o'qituvchi shaxsining ichki qadriyatlari, professional o'zlik

identifikatsiyasi va jamiyat oldidagi ijtimoiy burchi bilan uzviy bog'liqdir. "O'qituvchi mas'uliyati" tushunchasi o'qituvchining o'z faoliyatiga va uning natijalariga bo'lgan ongli, barqaror munosabati orqali namoyon bo'ladi. Bu holatda pedagogik faoliyat nafaqat kasb, balki shaxsiy taraqqiyot makoniga aylanishi lozim. O'qituvchining o'zini pedagogik voqelikdagi faol ishtirokchi, yangilik va o'zgarishlar tashabbuskori sifatida anglash darajasi yuqori bo'lsa, uning mas'uliyat hissi ham shunchalik yuksak bo'ladi. Shuningdek, har bir o'qituvchi o'zining shaxsiy va kasbiy o'sishi uchun doimiy javobgarlikka ega. Bu pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'qituvchidan o'z ustida ishlashga, yangi bilimlarni egallashga, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirishga va o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashishga doimiy tayyorlikni talab qiladi.

O'qituvchining kasbiy mahorati va mas'uliyatining rivojlanish ko'rsatkichlari

O'qituvchining kasbiy mahorati — bu uning ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, innovatsion yondashuvlarni joriy qilish, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish va pedagogik faoliyatda yuqori natijalarga erishish qobiliyatining ifodasidir. Ushbu mahorat bir qancha psixologik va pedagogik omillar orqali namoyon bo'ladi. Jumladan, quyidagi kasbiy ko'rsatkichlar o'qituvchining professional yetukligini aniqlashda muhim ahamiyatga ega:

- ✓ **O'z-o'zini tanqid qilish qobiliyati** – faoliyat natijalarini baholashda obyektivlik va xatolardan xulosa chiqarish;
- ✓ **O'ziga nisbatan yuqori talabchanlik** – shaxsiy va kasbiy o'sishga intilish, sifatga e'tibor;
- ✓ **Nazariy va amaliy bilimlarni yangilashga intilish** – ta'limdagi yangi tendensiyalarni o'zlashtirishga ochiqlik;
- ✓ **Innovatsiyalarga moyillik** – ilg'or texnologiyalar va yondashuvlarni pedagogik amaliyotga tatbiq etish;

✓ **Tadqiqot faoliyatiga yo'naltirilgan uslub** – ilmiy izlanish va tajriba asosida o'z faoliyatini takomillashtirishga intilish.

Shu asosda, o'qituvchi mas'uliyati faqat kasbiy faoliyat doirasida emas, balki uning shaxsiy fazilatlari – fe'l-atvori, tafakkur doirasi, voqelikni idrok etish darajasi va xatti-harakatlar tizimida ham aks etadi. O'qituvchining kasbiy mas'uliyatini rivojlantirish tizimi uzluksiz va kompleks yondashuvga asoslangan bo'lishi lozim. Bu jarayon ayniqsa malaka oshirish va qayta tayyorlash bosqichlarida bir-birini to'ldiruvchi elementlar sifatida shakllanadi.

Kasbiy mas'uliyatni shakllantirish jarayonining samarali kechishi quyidagi omillarga bevosita bog'liq:

1. **Kognitiv, hissiy va xulqiy jihatlarining uyg'unligi** – bilim, his-tuyg'u va xatti-harakatlar birligi asosida mas'uliyat hissining mustahkamlanishi;
2. **O'zini o'zi boshqarish va aks ettirish ko'nikmalarining rivojlanishi** – o'qituvchining o'z faoliyatiga ongli yondashuvi;
3. **Pedagogik maqsadlarni aniq belgilash qobiliyati** – rejalashtirish va istiqbolni belgilash kompetensiyasi;
4. **O'z faoliyati natijalarini tahlil qilish qobiliyati** – muammoli vaziyatlarni baholay olish va samarali yechim topish.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan nafaqat bilim beruvchini, balki o'quvchining individual xususiyatlarini ochib beruvchi, ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalashga barqaror motivatsiya shakllantiruvchi shaxs bo'lishni talab qiladi. O'qituvchi faoliyatining asosiy maqsadi — har bir o'quvchining imkoniyatlarini maksimal darajada ro'yobga chiqarishga ko'maklashishdir. Pedagogning kasbiy samaradorligi, avvalo, uning o'quvchilarda shaxsiy va kasbiy rivojlanishga doir mas'uliyat hissini shakllantira olishi bilan belgilanadi. Bunday vazifani bajara oluvchi pedagog o'z ishining mohiyatini chuqur anglagan, yuksak darajadagi mas'uliyat hissiga ega bo'lgan mutaxassisdir.

Mas'uliyat — bu shaxsning kasbiy xatti-harakatlarida ehtiyotkorlik, aniqlik, ongli yondashuv va vazifalarni yakuniga yetkazishga bo'lgan ichki ehtiyoji bilan namoyon bo'ladigan axloqiy va psixologik sifatdir. O'qituvchi mas'uliyatga qanchalik tayyor bo'lsa, u o'z kasbiga shunchalik jiddiy yondashadi va o'z faoliyati natijalari uchun shunchalik kuchli javobgarlikni his qiladi. Mas'uliyatni o'z zimmasiga olish uchun jasorat, ko'p narsalar uchun javobgar bo'lish qobiliyati. O'qituvchining o'z faoliyatining ma'nosini anglashi - bu o'qituvchilik faoliyatining oqibatlar uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga yordam beradigan kasbiy maqsadlar va qadriyatlar mavjudligining ko'rsatkichidir. O'qituvchiga uning pedagogik faoliyatining mazmuni qanchalik aniq bo'lsa, uning harakatlari shunchalik mas'uliyatli bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. “2022-2026 yillarda mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi farmoni \ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2022.-06/22/0082-son. B. 47.
2. Алфорова Е.И. Психологические особенности ответственности учителей в процессе профессионального становления / Е.И.Алфорова, Э.Ф.Зеер П Образование и наука: Известия Уральского отделения Российской академии образования. – 2007. – №6 (48). – С. 56 - 58.
3. Лейфрид Н.В. Ответственность как личностная детерминанта представлений об успешном человеке: дисс. канд. психол. наук: 19.00.01 / Лейфрид Наталья Валерьевна. – Краснодар, 2006. – 220 с.
4. Муздыбаев К. Ответственность личности в производственном коллективе. // Социально-психологические проблемы производственного коллектива. М., вт. Изд. «Образования» 2007. – 284 с.
5. Муздыбаев К. Стратегия совладания с жизненными трудностями // Журнал социологии и социальной антропологии, 1998. С. 97. (1-Выпуск).